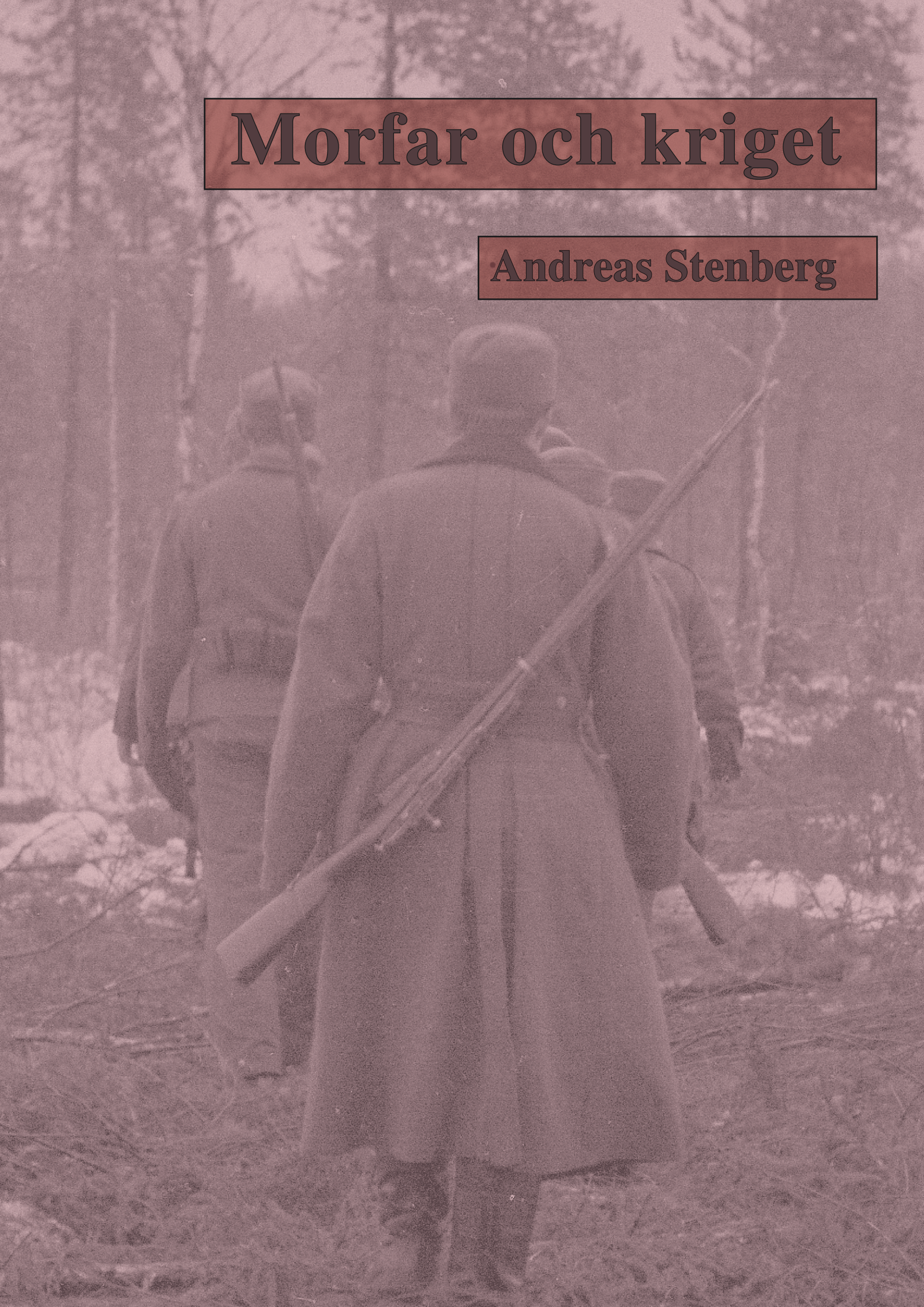

Morfar och kriget

Andreas Stenberg

Morfar och kriget

Andreas Stenberg

Fotot i pärmbilden: SA-kuva, Fotograf T. Norjavirta

© 2019 Andreas Stenberg
Förlag: BoD – Books on Demand, Helsingfors, Finland
Tryck: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Tyskland

ISBN: 978-952-80-1934-3

Innehåll

<i>Förord</i>	7
<i>1. Släktbakgrund</i>	9
<i>2. Bakgrund: Värnplikt och militär utbildning</i>	13
<i>Faktaruta: Minkastare i finska armén</i>	14
<i>3. Vinterkriget: Fem dagar fronttjänst</i>	23
<i>4. Fortsättninigskriget</i>	
<i>Bakgrund</i>	27
<i>4.1. Mobiliseringen och strider vid 1940 års gräns: Övervakningslinjen, Vanha-Timperi och Kirvesjärvi</i>	29
<i>4.2. Anfallet in på de i freden 1940 avträdde områdena</i>	
<i>4.2.1. Mot Viborgska viken: Strider i Vanha-Timperi och Tervajoki</i>	35
<i>4.2.2. Över Viborgska viken: Strider i Lihaniemi och Kaislahti</i>	41
<i>4.3. Över den gamla gränsen: Strider i Käppäselkä</i>	51
<i>4.4. På krigssjukhus och sanatorium: Suojärvi, Tarinaharju och Takaharju</i>	69.
<i>4.5. Bomber och änglaansikten: Helsingfors</i>	73
<i>5. Slutord</i>	75
<i>6. Källor</i>	77

*Morfar Frans Einar Grén,
f. 16 september 1898 i Helsingfors,
d. 16 april 1944 i Helsingfors.*

Förord

Ett krig sätter djupa spår, ibland uppenbara och synliga, ibland osynliga, dolda. Spåren i landskap och stadsbild är påtagliga, konkreta. Lika djupa är spåren i kropparna på personer som överlevt ett krig och en krigstid med bestående fysiska skador.

Spåren i människors sinnen och minnen är minst lika djupgående och långvariga också där de inte är eller förblir synliga på samma sätt. Liksom spåren i landskap och stadsbild är de osynliga spåren oväntat långvariga. De kan göra sig påmind ännu generationer efter att de personer som själva upplevde skeendena gått bort.

Ibland är spåren också avsaknad av konkreta minnen. Jag har aldrig upplevt min morfar Frans Einar Grén. Han dog i slutet av fortsättningskriget i tuberkulos som han ådragit sig vid fronten. Sjukdomen försvårades eller bröt ut på nytt efter en svår förkylning som morfar ådragit sig i samband med bombningarna av Helsingfors i februari 1944. Min mamma, som var rätt ung, i tonåren, när morfar dog har berättat något litet men till syvende och sist tror jag inte att hon visste så mycket. Hon var bara 12 år när morfar inkallades i vinterkriget och kort därefter sårades första gången. Hon hade inte hunnit fylla 15 när han gick bort i april 1944. Förutom att hon på grund av sin ålder knappast fick veta allt inverkade också säkert det hon själv skrev; "Han var månader på sanatorium ..., borta hemifrån ... i krig ... på krigssjukhus ... på sanatorium ..."

Den här boken är ett försök att komma tillrätta med och synliggöra en del av de här spåren. Utgående från en rad primärkällor, det vill säga morfars militärstamkort och dess bilagor, olika enheters krigsdagböcker, mammas minnesanteckningar samt sekundärlitteratur försöker den här boken skapa en bild av vad morfar Einar varit med om vid fronterna 1940–1941 och därefter som sjukledig och konvalescent fram till sin död i april 1944.

Förarbetet har av praktiska skäl rätt långt baserats på dokument tillgängliga i digitaliserad form på internet. Även om den elektroniska tillgängligheten av en lång rad dokument varit en nödvändig förutsättning för att genomföra projektet med en något så när realistisk tidtabell har det här arbetssättet också inneburit en del utmaningar.

Att upprätthålla ett konsekvent system för hänvisningar och källförteckning har varit förbluffande svårt. Databasernas språk är nämligen, inklusive Riksarkivets databaser, så gott som uteslutande finska och detta gäller också namn på dokumenttitel, arkivskapare och förbluffande ofta också Orts- eller församlingsnamn, det vill säga i praktiken hela den följd av benämningar som utgör en sökväg för att hitta ett citerat dokument.

När det gäller de militära dokumenten är detta inte så störande. Finska arméns benämningar på förband och standarddokumentnamn är liksom arméns kommandospråk finska.

I fråga om de kyrkliga dokument som använts för att teckna en bild av släktbakgrunden leder databasernas enspråkighet emellertid till rent absurda situationer: Ett dokument som härrör från en församling som vid den tid när dokumentet skapades var mer eller mindre enspråkigt svensk och där dokumentets originaltitel också är svensk anges i databaserna uteslutande, eller nästan uteslutande ortens eller församlingens finska namn. Det samma gäller även dokumentets titel. Man kan i bästa fall med en sökning på ortens/församlingens svenska namn komma fram till en undermeny med de kyrkliga dokumenten men senast därifrån är allt på finska. I hänvisningarna i fotnot anges således församlings och dokument namn på finska.

1. Släktbakgrund

Eftersom morfars släkt både på fädernet och på modernet kommer att presenteras mera detaljerat i andra sammanhang, ges i det följande endast en kortfattad presentation av de närmaste släkt- och familjesammanhangen. Det samma gäller även morfars liv och verksamhet utanför det militära.

Morfar Frans Einar Grén föddes den 16 september 1898 i Helsingfors.¹ Han var det tredje barnet i äkt-

Frans Oskar Grén som yngre.

Bild: Släktmappen. Fotograf: Walokuvaamo Maijala, S ortavala.

enskapet mellan muraren Frans Oskar Grén, tidigare Hasselgrén (f. 2 augusti 1855, Somerniemi, d. 21 december 1915, Helsingfors)² och dennes andra hustru Hilda Amanda Sofia Ullström (f. 20 september 1860, Helsingfors, d. 4 juni 1939, Helsingfors.).³

Morfars far Frans Oscar Grén föddes den 2 augusti 1855 i Somerniemi på Palikais säteri. Han hade vuxit upp i Kiikala på Johannisbergs glasbruk där hans far, Adolf Fredric Hasselgren (f. 21 maj 1821 i Pikis, d. 5 juni 1868 i Kiikala) var arbetare vid glasbruket.⁴

Anteckningar i Kommunionboken för Kiikala visar att Frans Oscar gick till sjöss någon gång mellan 1869 och 1876. Han hade införts vid Ekenäs sjömanshus 1872.⁵

I juli 1876 flyttade Frans Oscar till Helsingfors där han arbetade som murare. Han före-

Einar och storasyster Irene. Ateljéfototaget c. 1900. Bild: Släktmappen. Fotograf: Axel Strandberg, Helsingfors

lystes redan samma månad med torpardottern Helena Abrahamsdotter (f. 6 juli 1849 i Kiikala). De gifte sig 12 november.⁶ Helena avled i barnsäng den 3 september 1877 och även barnet tycks ha dött rätt snart.⁷

1. Helsinki, syntyneet, 1885-1906, MKO 40 -78, September 1898 födda, [bild 1198],

<<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=9390&pnum=1198>> [30.9 2019]

2. Dokumentation kring Frans Oskar är bristfällig. Dopanteckning har inte påträffats i Somerniemi församlings historieböcker och i Kommunionboken från Somero dit familjen återflyttat 1857 saknas också anteckningar om honom. När familjen 1862 flyttar till Kiikala finns han emellertid antecknad i flyttboksanteckningen för utflyttade från Somero. I Kiikala församlings flyttbok och kommunionbok finns han antecknad med födelsedatum och ort angivna. Kiikala, muuttaneet, 1857-1883, JK1051-1052, No. 24: 1863 pag. 44. FSHT-SSHY databaser för medlemmar <<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=6613&pnum=24>> [30.9 2019] samt Kiikala > rippikirja, 1861-1868, MKO12-22, fol. 317, <<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=14166&pnum=308>> [18.10.2019].

3. Helsinki, syntyneet, 1856-1884 MKO1. 40 september 1860 födda. FSHT-SSHY databaser för medlemmar

<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut_sve/jasenille/paikat.php?bid=8747&pnum=294> [30.9.2019] N.b. Anders Bernts släktnamn anges felaktigt i dopboks anteckningen som Åhlström. jfr Helsinki, barnbok, 1856-1869 MKO35-51 L1, pag. 538. FSHT-SSHY databaser för medlemmar <https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut_sve/jasenille/paikat.php?bid=23472&pnum=270> [30.9 2019]

4. Dopanteckning har ej påträffats Kiikala församling, Flyttbok 1857-1883, JK 1051-1052, pag. 44. FSHT-SSHY databaser för medlemmar <<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=6613&pnum=24>> [18.10.2019]

5. SSS databas över sjömän: Hasselgren, Frans Oskar: Ajankohta: 1872; Syntynyt: Kiikala Lähde: Tammisaaren merimieshuone B1 :22. Hasselgren, Frans Oskar: Ajankohta: 1872; Syntynyt: Kiikala Lähde: Tammisaaren merimieshuone B3 :22.

6. Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan arkisto - Kuulutettujen ja vihittyjen luettelot 1856-1876, jakso 196: 1876 November; Kansallisarkisto: <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=7711855> / Viitattu 11.2.2019

7. Helsinki, kuolleet, 1855-1878, MKO8-13, september 1877 döda; bild: 373 FSHT-SSHY databaser för medlemmar

<<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=15371&pnum=373>> [1.10 2019]

1879 enrollerades Frans Oscar som skarpskytt vid livgardets 3. finska bataljons 2. kompani. I samband med att han tog värvning ändrade Frans Oscar sitt släktnamn från Hasselgrén till Grén. Han fick avsked ur gardet 1883 och stannade i Helsingfors där han arbetade som murare.⁸

I juni 1886 gifte sig Frans Oscar med Hilda Amanda Sofia Ullström (f. 20 september 1860 i Helsingfors.)⁹

Hilda var dotter till maskinisteleven, senare maskinisten, Anders Bernt Ullström (f. 12 februari 1839 i Sjundeå, d. 25 maj 1872 i Riga¹⁰) och dennes hustru Anna Elisabeth Kempe (f. 19 februari 1836 i Koskis.¹¹)

Familjen tycks ha splittrats bara några år efter Hildas födelse. Fadern Anders Bernt övergav familjen. Modern Anna Kempe ansökte 1872 om skilsmässa och gifte om sig.¹² (Då hade Anders Bernt redan avlidit i stadshäktet i Riga men informationen om det hade, sannolikt på grund av bristfälliga uppgifter i skeppspappren, sänts till fel församling, Helsingfors församling. Informationen nådde därmed aldrig hans familj. Anders Bernt dödförklarades så sent som 1940.¹³)

Hilda hade från 18 års ålder tjänat som jungfru i olika ståndsfamiljer i Helsingfors.¹⁴

Ateljéfoto av Hilda Amanda som äldre och Irene som vuxen. Bild: i släktmappen. Fotograf: C.P. Dyrendahl, Helsingfors

Frans Oskar Grén i Gardesuniform. Ateljéfoto sannolikt taget i samband med enrolleringen vid Gardet 1879. Bild: i släktmappen. Fotograf: Schönfeld ab, Helsingfors.

8. Suomen Kaarti, Muutokirjoja 1840-1880, FSHT-SSHY databaser för medlemmar

<<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=12922&pnum=348>> [1.10.2019], Suomen Kaarti, Rippikirja 1880 - 1889, fol.82 och fol. 70, FSHT-SSHY databaser för medlemmar

<<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=15947&pnum=85>> [1.10.2019] och FSHT-SSHY databaser för medlemmar <<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=15947&pnum=73>> [1.10.2019]

se även Suomen Kaarti, Muuttaneet 1883 - 1886

<<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=16350&pnum=160>> [1.10.2019]

samt Helsinki, muuttaneet, 1880-1889, MKO10-17, 1884 inl. No. 493. bild 118. FSHT-SSHY databaser för medlemmar

<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut_sve/jasenille/paikat.php?bid=23488&pnum=118> [1.10.2019]

9. Vigsel år och månad enligt anteckning av B. Stenberg i Släktmappen. Har ej verifierats. Se även Helsinki, födda, 1856-1884 MKO1-40 september 1860 födda. N.b. Anders Bernts släktnamn anges felaktigt i dopboks anteckningen som Åhlström. FSHT-SSHY databaser för medlemmar

<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut_sve/jasenille/paikat.php?bid=8747&pnum=294> [30.9.2019] jfr. Helsinki, barnbok, 1856-1869 MKO35-51 L1, pag. 538. <https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut_sve/jasenille/paikat.php?bid=23472&pnum=270> [30.9.2019]

10. Siuntio, syntyneet, 1838-1879, AP I C4, pag. 28 [bild 17] FSHT-SSHY databaser för medlemmar

<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut_sve/jasenille/paikat.php?bid=16554&pnum=17> [1.10.2019] samt Helsingin pitäjä, barnbok, 1846-1855, ES239, pag260 [bild 136] FSHT-SSHY databaser för medlemmar

<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut_sve/jasenille/paikat.php?bid=2236&pnum=136> [1.10.2019].

11. Kosken tehdas, syntyneet-vihityt-kuoleet, 1810-1865, AP I C:7, 1836 födda pag 57 [bild 29]. FSHT-SSHY databaser för medlemmar

<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut_sve/jasenille/paikat.php?bid=25113&pnum=29> [1.10.2019]

12. Helsinki, rippikirja, 1870-1881, MKO136-169 fol. 538 [bild 537]. FSHT-SSHY databaser för medlemmar

<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut_sve/jasenille/paikat.php?bid=5832&pnum=537> [1.10.2019]

13. Se <http://apps.genealogia.fi/death_declarations/search?utf8=%E2%9C%93&q=Ullstr%C3%B6m&button=>> [18.10.2019]. Enligt

Ett krig sätter djupa spår, ibland uppenbara och synliga, ibland osynliga, dolda. Spåren i landskap och stadsbild är påtagliga, konkreta. Lika djupa är spåren i kropparna på personer som överlevt ett krig och en krigstid med bestående fysiska skador.

Spåren i människors sinnen och minnen är minst lika djupgående och långvariga också där de inte är eller förblir synliga på samma sätt. Liksom spåren i landskap och stadsbild är de osynliga spåren oväntat långvariga. De kan göra sig påmindas ännu generationer efter att de personer som själva upplevde skeendena gått bort.

Ibland är spåren också avsaknad av konkreta minnen. Jag har aldrig upplevt min morfar Frans Einar Grén. Han dog i slutet av

fortsättningskriget i tuberkulos som han ådragit sig vid fronten. Sjukdomen försvårades eller bröt ut på nytt efter en svår förkylning som morfar ådragit sig i samband med bombningarna av Helsingfors i februari 1944. Min mamma, som var rätt ung, i tonåren, när morfar dog har berättat något litet men till syvende och sist tror jag inte att hon visste så mycket. Hon var bara 12 år när morfar inkallades i vinterkriget och kort därefter sårades första gången. Hon hade inte hunnit fylla 15 när han gick bort i april 1944. Förutom hennes ålder inverkade också säkert det hon själv skrev; "Han var månader på sanatorium..., borta hemifrån... i krig ... på krigssjukhus... på sanatorium..."

Den här boken är ett försök att komma tillrätta med och synliggöra en del av de här spåren. Utgående från en rad primärkällor, det vill säga morfars militärstamkort och dess bilagor, olika enheters krigsdagböcker, mammas minnesanteckningar samt sekundärlitteratur försöker den här boken skapa en bild av vad morfar Einar varit med om vid fronterna 1940–1941 och därefter som sjukledig och konvalescent fram till sin död i april 1944.

ISBN: 978-952-80-1934-3

9 789528 019343